

Kosowo w Internecie

Wprowadzenie

W artykule poświęconym wizji komunikacji za kilka lat prof. Tony Schwartz prognozował, że w niedalekiej przyszłości systemy masowej komunikacji rozwijać się będą w kierunku zaspokajania najróżniejszych potrzeb audytoriów¹. Jego prognozy nie przewidywały jednak tak dynamicznego rozwoju globalnej sieci internetowej, z jaką mamy do czynienia. Możliwość swobodnej komunikacji jest nie do przecenienia, ale z punktu widzenia nauki chyba istotniejszym aspektem rozwoju infrastruktury Internetu jest pojawienie się niezliczonej liczby witryn oferujących odbiorcom dostęp do najświeższych wiadomości, relacji i opracowań². Warto zatem zastanowić się, jakich informacji Internet dostarcza, czy są one wiarygodne i wreszcie, jaki wpływ ma digitalizacja środków społecznego przekazu na media tradycyjne, zwłaszcza w sytuacjach gdy Internet umożliwia dostęp do informacji, których często próżno szukać w cieszących się estymą środkach społecznego przekazu. Uzyskanie odpowiedzi na postawione powyżej pytania możliwe będzie po dokonaniu analizy materiałów zamieszczonych w Internecie, a poświęconych konfliktowi w Kosowie. W momencie budowania zrębów poniższej analizy był to najświeższy i najbardziej aktualny przykład wykorzystania Internetu we wszystkich jego możliwych zastosowaniach; od elementarnej informacji do wysublimowanej propagandy. Na zakończenie wstępu wypada jeszcze wyjaśnić kwestię klucza, którym kierowano się w niniejszej analizie oceniając obiektywizm zamieszczanych informacji. Otóż dodatkową, choć ważną wskazówką, była ocena materiałów pod kątem ich ewentualnej kłopotliwości dla wszystkich stron konfliktu³.

Kosowo- przebieg wydarzeń

Kosowo (albańska nazwa- *Kosovë*), to region na południu Serbii, wchodzący w skład federacyjnej Republiki Jugosławii⁴. Jest to kolebka państwa serbskiego, z którym

¹ T. Schwartz: *Communication in the Year 2000*. [w:] *American Mass Media. Industries and Issues*, New York 1986, s. 397 i n.

² Z oczywistych względów pominięte w tym miejscu zostają inne zastosowania Internetu związane, np. z rozrywką czy komunikacją interpersonalną.

³ Kłopotliwość tych materiałów polegać mogła np. na tym, iż niweczyły one próby budowania określonego wizerunku konfliktu, przeciwnika i działań własnych stron zaangażowanych w sprawę Kosowa.

⁴ Na temat nazewnictwa patrz: M. D. Lukovic: *Kryzys kosowski oczyma Serbów. Bezpośrednie przyczyny, korzenie historyczne, przebieg i konsekwencje*. Belgrad 1999, s. 33.

bardzo mocno związana jest historia serbskiego prawosławia a jednocześnie miejsce ekspansji plemion iliryskich, których Albańczycy uznają za swoich protoplastów. Historia regionu jest jedną długą listą wojen toczonych z wielorakich powodów. Konflikt, który rozgorzał w Kosowie u schyłku lat 90-tych ubiegłego wieku ma w literaturze przedmiotu wiele uzasadnień⁵. Napięta sytuacja w Kosowie i ciągłe starcia Albańczyków z serbskimi siłami bezpieczeństwa w latach 90-tych były w doniesieniach agencyjnych i prasowych przyćmiewane wydarzeniami w Zatoce Perskiej, a później kolejnymi wojnami bałkańskimi⁶. Media okazały pewne zainteresowanie wydarzeniom w Kosowie dopiero w 1998 roku, a wydarzeniem przełomowym dla większości z nich, i co za tym idzie, dla opinii publicznej była sprawa szeroko dyskutowanej masakry w Raczaku w 1999⁷. Ciągłe trwające działania zbrojne udało się powstrzymać tylko na krótki okres czasu po podpisaniu 13 października 1998 roku porozumienia dotyczącego zawieszenia broni. Zakładało ono opuszczenie prowincji przez część wojsk serbskich, rozlokowanie około 2 tys. obserwatorów OBWE, loty rozpoznawcze NATO i kontynuację rozmów pokojowych.

⁵ Szerzej na ten temat patrz: S. Wojciechowski: *Integracja i dezintegracja Jugosławii na przełomie XX i XXI wieku*. Poznań 2002, s. 177-181. Patrz także: Nieudana prewencja. Od konfliktu do wojny w Kosowie 1989-1999. [w:] *Umiędzynarodowiony konflikt wewnętrzny*. Pod red. J. Pawłowskiego i A. Ciupińskiego, Warszawa 2001, s. 91-121; M. MccGwire: *Why did we bomb Belgrade?* „International Affairs” 2000, nr 76, s. 1-23; A. Chodubski: U źródle konfliktu kosowskiego. „Studia Europejskie” 1999, t. IV, s. 161-168; W. Stankiewicz: Interwencja zbrojna NATO w Kosowie – próba oceny. „Przegląd Politologiczny” 2001, nr 3-4, s. 21-31; N. Chomsky: *The New Military Humanism. Lessons from Kosovo*. London 1999; T. Judah: *Kosovo. War and Revenge*. London 2000; I.H. Daadler, M.E. O’Hanlon: *Winning Ugly. NATO’s War to Save Kosovo*, Washington 2000; J.A. Mertus: *Kosovo. How Myths and Truths Started a War*, Berkley 1999; R. Zięba: NATO wobec konfliktów etnicznych na terenie Jugosławii. „Sprawy Międzynarodowe” 2000, nr 1-2, s. 33-52; M. Waldenberg: *Rozbicie Jugosławii. Od separacji Słowenii do wojny kosowskiej*. Warszawa 2003, s. 241-286; I. Rycerska: *Rozpad Jugosławii. Przyczyny i przebieg*. Kielce 2003, s. 171-172. Na temat determinantów zewnętrznych dezintegracji Jugosławii patrz: H.A. Kissinger: *Doing injury to History*. „Newsweek” 1999, No. 14, s. 28, Crisis in Yugoslavia, Interview with Ramsey Clark. URL<<http://www.iacenter.org/press.htm>>; S. Flounder: *Bosnia tragedy: The unknown role of the Pentagon*. [w:] *NATO in the Balkans. Voices of Opposition*. New York 1998, s.48 i n.; P. Bein: NATO na Bałkanach. URL<<http://www.gavagai.pl/nato/zamiast.htm>>.

⁶ Na temat roli mediów w konfliktach zbrojnych patrz: D.S. Sremac: *War of Words. Washington tackles the Yugoslav Conflict*. Westport & London 1999, s. 209-254; M. Malesić: *International Peacekeeping: An Object of Propaganda in Former Yugoslavia*, „International Peacekeeping” 1998, Vo. 5, No. 2, s. 82-102; J. Shea: *Kosovo and the Media. The Kosovo Report. Conflict, International Response, Lessons Learned*. The Independent International Commission on Kosovo, Oxford 2000, s. 215-224; Intitut Royal Superior de Defense. *Proceedings. Cycle De Conferences 2e semestre 1999*, s. 41-52; Rola mediów we współczesnych konfliktach zbrojnych. [w:] *Umiędzynarodowiony konflikt wewnętrzny*, op. cit., s. 260; P. Grochmalski: *Manipulacja obrazem wojny*. [w:] *Totalitaryzm – przeszłość czy realne zagrożenie?* Pod red. R. Fiedlera i S. Wojciechowskiego. Poznań 2001, s. 51-59; C. Savich: *War, Journalism and Propaganda: An Analysis of Media Coverage of the Bosnian and Kosovo Conflict*. URL<<http://www.serbiana.com/columns/savich/005.shtml>>.

⁷ Szerzej na temat tego wydarzenia patrz: M. Waldenberg: *Sprawa Kosowa i stanowisko Polski*. „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2000, s. 249; T. Judah, op. cit., s. 193-194; M. Waldenberg: *Rozbicie Jugosławii...*, op. cit., s. 317; D.S. Sremac, op. cit., s. 222.; P. Bein, op. cit., URL<<http://www.gavagai.pl/nato/raczak.htm>>.

17 października WAK zerwało zawieszenie broni. Okres od grudnia 1998 roku do stycznia 1999 roku to czas zacieklej walk na terytorium Kosowa. Wobec zaostrzenia sytuacji Grupa Kontaktowa postawiła obu stronom ultimatum: zaprzestanie akcji zbrojnych przez stronę serbską oraz ustalenie jednolitego stanowiska podczas planowanych już rozmów pokojowych przez przedstawicieli ludności albańskiej⁸. 6 lutego 1999 roku doszło w Rambouillet pod Paryżem do rozpoczęcia rozmów. Plan pokojowy zakładał nadanie prowincji autonomii w ramach republiki. W Kosowie znaleźć się miało 30 tysięcy żołnierzy sił KFOR⁹ czuwających nad implementacją porozumienia. Serbia miała prawo utrzymania w Kosowie 1500 żołnierzy tworzących kordon na granicy z Macedonią¹⁰. Pierwsza tura rozmów zakończona została fiaskiem wobec czego 15 marca 1999 roku rozpoczęła się druga runda rozmów w Paryżu. Także ona zakończyła się fiaskiem i wobec tego 24 marca 1999 roku siły NATO przystąpiły do nalotów¹¹. Przebieg nalotów nie stanowi przedmiotu niniejszego opracowania. Wskażmy tu jedynie, iż naloty trwały 77 dni i zakończyły się 10 czerwca 1999 roku. 11 czerwca na terytorium Kosowa wkroczyły siły KFOR, które zapobiec miały walkom i umożliwić pokojową koegzystencję oraz odbudowę zniszczeń.

Po wejściu sił NATO władzę w Kosowie praktycznie przejęła WAK rewanżując się Serbom za kilkuletnią politykę czystek i grabieży. Wobec terroru albańskich bojówek siły międzynarodowe przez długi okres pozostawały bezradne; z Kosowa uciekło 170-180 tys. Serbów stanowiących 90% populacji Serbów w prowincji¹².

⁸ O polaryzacji stanowisk pośród Albańczyków szerzej patrz: T. Judah, op. cit., s. 200-205.

⁹ KFOR- *Kosovo Implementation Force*.

¹⁰ Szerzej na ten temat patrz: *Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo, Initial Draft, 2nd Draft, 23 February 1999*. [w:] *The Crisis in Kosovo 1989-1999. International Documents and Analysis*, Vol. 1, s. 421, 434, 453.

¹¹ Pomiędzy dwoma turami negocjacji strona albańska zwróciła się do zachodnich negocjatorów o dołożenie do diskutowanych rozwiązań zapisu o przeprowadzeniu w 2002 roku w prowincji wyborów, które miałyby przesądzić o dalszej przynależności Kosowa; także niepodległości. Patrz: M. Kuczyński: *Balkańska pożoga. Wojny i konflikty na Bałkanach w latach 1981-1999*, Warszawa 1999, s. 148. Na temat przyczyn odrzucenia przez stronę serbską postanowień pokojowych powszechne są w literaturze dwa stanowiska; L. Podhorodecki, J. Kiwerska obciążają winą za fiasko rozmów stronę serbską, natomiast wspomniany M. Kuczyński, M.D. Lukovic, czy też P. Jastrzębski i V. Stamenković jako główną przyczynę fiaska rozmów podają właśnie zmiany wprowadzone do traktatu pokojowego podczas przerwy w rozmowach. Por.: L. Podhorodecki: *Jugosławia. Dzieje narodów, państw i rozpad federacji*, Warszawa 2000, s. 216; L. Kiwerska: *Rola Stanów Zjednoczonych w konflikcie kosowskim*. „Zeszyty Instytutu Zachodniego” 2000, nr 18, s. 19; P. Jastrzębski, V. Stamenkovic: *Humanitarna wojna*. Warszawa 2001, s. 14; M.D. Lukovic, op. cit., s. 18-28; R. Becker: *Rambouillet Appendix B: Give Us Your Country or We'll Destroy It*. URL<<http://www.iacenter.org/rambob.htm>>.

¹² L. Podhorodecki, op. cit., s. 219. Według szacunków Wysokiego Komisarza do Spraw Uchodźców przy Narodach Zjednoczonych pomiędzy styczniem a czerwcem 1999 roku z Kosowa uciekło 200 tysięcy Serbów. Patrz: C. Power: *It Is Payback Time*. „Newsweek” 1999, No. 26, s. 26.

Analiza materiału

Szczegółowa prezentacja materiału zamieszczonego poniżej wykracza poza nakreślone wstępnie ramy prezentowanej tu analizy, jednak dla udzielenia odpowiedzi na postawione we wstępie pytania, scharakteryzowanie i porównanie zawartości wybranych witryn internetowych jest koniecznością.

Spośród całego spektrum witryn internetowych poświęconych wojnie w Kosowie i stanowiących materiał niniejszej analizy, wyodrębnić można kilka kategorii stron:

- bazy linków¹³,
- witryny instytucji nadawczych,
- witryny organizacji międzynarodowych,
- witryny instytucji państwowych i rządów,
- witryny organizacji pozarządowych monitorujących media i organizacje wspierające media niezależne,
- lokalne agencje informacyjne,
- witryny instytucji i osób prywatnych.

Bazy linków

Poszukiwania materiałów w sieci Internet na temat wojny w Kosowie najlepiej rozpocząć w miejscach określanych jako bazy linków¹⁴. Są to strony zaopatrzone w wyszukiwarki, które dzięki proponowanym słowom-kluczom wskazują nam wybrane adresy internetowe witryn traktujących o interesujących nas kwestiach. Na temat wojny w Kosowie szczególnie bogate archiwa odnaleźć można pod trzema adresami. Pierwszym jest witryna Departamentu Stanu USA¹⁵. Operacja przeszukiwania internetowej bazy Departamentu Stanu pozwoliła na odnalezienie 1287 odsyłaczy do stron, na których pojawiało się, jako słowo-klucz hasło „Kosovo”. Linki odnosiły się do stron różnych pionów w Departamencie Stanu, m.in. Biura do spraw populacji, uchodźców i migracji, ale zawierały także komunikaty wydawane przez sam departament. Drugą witryną zawierającą ogromną liczbę linków jest witryna „*Why Bosnia? Why Kosovo?*” opracowana przez Uniwersytet Stanforda¹⁶. Posługując się

¹³ Informacje na temat materiałów dostępnych w Internecie na temat wojny w Kosowie gromadzone były w okresie od października 2000 roku do września 2002 roku.

¹⁴ Link – internetowa wersja odsyłacza zawierająca adres strony w sieci WWW (World Wide Web).

¹⁵ URL<<http://usinfo.state.gov/>>.

¹⁶ URL<<http://www.stanford.edu/dept/CREES/links-balkan.html>>.

słowem-kluczem „Kosovo” przy pomocy internetowej wyszukiwarki umieszczonej na stronie udało się odnaleźć 133 linki podzielone na kilka kategorii tematycznych:

- A) *The Former Yugoslavia* (76 linków),
- B) *Lesson Plans* (29 linków),
- C) *Teaching About Genocide* (20 linków),
- D) *World War I Lessons Plans* (4 linki),
- E) *Overall Social Studies Sites* (4 linki).

Każda link opatrzony został krótkim opisem. Wśród wyszukanych stron znalazły się witryny będące same bazami linków, witryny instytucji nadawczych, które poświęciły miejsce wojnie w Kosowie (BBC, ABC, CNN, MSNBC), witryny organizacji międzynarodowych (np. Urząd Wysokiego Komisarza ONZ d/s. Uchodźców. Międzynarodowy Trybunał do Spraw Zbrodni Wojennych), witryn instytucji rządowych (np. Centralna Agencja Wywiadowcza), witryn zawierających materiały historyczne, analizy socjologiczne a także materiały edukacyjne. Wreszcie trzecia witryna- baza linków, zatytułowana „*Exploring Global Conflict*”, przygotowana jeszcze w 1998 roku przez pracowników *University of Wisconsin* w ramach programu „*Cultural Differences in an Independent World: „Exploring Global Conflict*”¹⁷. Strona ta adresowana jest do pracowników nauki oraz studentów. Posługując się wspomnianym wcześniej słowem-kluczem uzyskać można dostęp do bazy podzielonej na trzy podkategorie:

- *The Former Yugoslavia*
- *Kosovo*
- *Serbia*

Linki pozwalają dotrzeć do materiałów prasowych sporządzanych przez dziennikarzy zachodnich, ale także do materiałów z prasy serbskiej i albańskiej. Poza tym oczywiście linki najważniejszych organizacji międzynarodowych zajmujących się konfliktem zbrojnym w Jugosławii, organizacji broniących praw człowieka, zajmujących się pomocą humanitarną oraz do internetowego atlasu Bałkanów. Dobór linków prezentowanych na powyższych stronach jest stosunkowo najmniej dyskusyjny. Niezależnie od faktu, iż wszystkie trzy bazy przygotowane zostały w Stanach Zjednoczonych, będących przecież jednym z bardziej zaangażowanych państw w sprawę Kosowa, szeroki wybór prezentowanych źródeł dowodzi obiektywizmu autorów tych baz danych i ich chęci zaprezentowania, jak

¹⁷ URL<<http://www.uwm.edu/Dept/CIS/conflict/congeneral.html>>.

najszerszego kontekstu wydarzeń, które miały miejsce w Kosowie. Poza wymienionymi powyżej wspomnieć należy również o wyszukiwarkach z Serbii i Czarnogóry. Spośród kilkunastu takich wyszukiwarek, spora część miała charakter sezonowy i w listopadzie 2003 roku większość była zamknięta, natomiast funkcjonujące dostarczały bardzo ubogiej oferty linków¹⁸.

Witryny instytucji nadawczych

Do tej kategorii zaliczyć można strony stworzone przez znane kanały informacyjne, takie jak CNN, BBC, ABC¹⁹, ITV czy MSNBS²⁰. Część z nich oferuje materiały agencyjne i relacje sporządzone przez własnych korespondentów. Szczególnie na tym tle wyróżnia się witryna BBC News²¹, na której opracowano specjalny dział poświęcony wojnie w Kosowie (*BBC News: An Uneasy Peace*). Pozwala on w szybki sposób zapoznać się z podstawowymi faktami. Zawiera także sylwetki postaci biorących udział w rozmowach pokojowych, polityków sprawujących władzę w regionie. Osobne działy poświęcono także tematyce ludobójstwa, siłom zbrojnym oraz dokumentacji fotograficznej. Materiały zostały opracowane w sekcjach językowych. Podobnie skonstruowana jest witryna CNN, również zawierająca specjalny dział poświęcony wojnie w Kosowie (*Focus on Kosovo*)²². Warto w tym miejscu odnotować, iż witryna służyć może jednocześnie jako baza linków; słowo-klucz „Kosovo” pozwoliło dotrzeć do 2 mln. linków. Najbardziej pod względem ilości materiałów zamieszczonych na stronie wypada witryna MSNBC; słowo-klucz „Kosovo” pozwoliło dotrzeć tylko do 28 materiałów. Przeprowadzona analiza porównawcza stwierdzić pozwala, iż spośród wymienionych powyżej witryn, najbardziej obiektywny obraz konfliktu przedstawiony został w materiałach ABC News. Powyższy wniosek wysnuć można na podstawie zaobserwowanego zróżnicowania tematycznego materiałów. Poniżej zasygnalizowane zostały główne wątki przewijające się najczęściej w publicystyce ABC News wyselekcjonowane

¹⁸ Trzy spośród działających wyszukiwarek URL<<http://www.beocity.com>>, URL<<http://www.kstarica.co.yu>>, URL<<http://www.mse.cg.yu>>, oferowały dostęp do najwyżej kilkudziesięciu linków. Chlubnym wyjątkiem jest tu witryna Southeast European Times zawierająca bardzo solidną, aktualną i co najważniejsze ukierunkowaną ściśle na region bazę odnośników, z których spora część nie pojawiła się w innych bazach, URL<<http://www.balkan-info.com/html2/english/Links.htm>>.

¹⁹ URL<<http://abcnews.go.com/sections/world/balkans/>>.

²⁰ URL<<http://www.msnbc.com/news/437981.aps>>.

²¹ URL<http://news.bbc.co.uk/hi/english/special_report/1998/kosovo>.

²² URL<<http://www.cnn.com/SPECIALS/1998/10/kosovo/>>.

wedle ewentualnych szkód, które mogłyby one uczynić w kreowaniu wizerunku konfliktu.

Tab. 1. Wątki najczęściej pojawiające się w relacjach ABC News z konfliktu w Kosowie.

Wątki, które uznać można za niekorzystne z punktu widzenia NATO	Wątki, które uznać można za niekorzystne z punktu widzenia strony serbskiej
<p>1. niedostatki kampanii powietrznej „<i>Allied Force</i>”; krytyczne omówienie raportu „<i>Air War Over Serbia</i>” wskazujące na prymat aspektów politycznych (zachowanie jedności aliantów) nad aspektami militarnymi (możliwe skrócenie czasu trwania nalotów)²³;</p> <p>2. przestępstwa popełniane przez żołnierzy paktu, zachowania nieobyczajne²⁴;</p> <p>3. błędne decyzje, co do celów nalotów i błędna ich realizacja ze szczególnym uwzględnieniem faktu zbombardowania ambasady ChRL w Belgradzie²⁵;</p> <p>4. oceny interwencji po jej zakończeniu – akcentowanie braku jednoznaczności tych ocen i różnic zdań w różnych środowiskach opiniotwórczych²⁶;</p>	<p>1. analizy nalotów pokazujące niejako „od kuchni” pracę pilotów NATO, wskazujące na ludzki aspekt interwencji, na ogromną pracę i poświęceniu szeregu ludzi²⁷;</p> <p>2. kwestie czystek etnicznych oraz masowych gwałtów, jako elementów planowej polityki Serbów wobec ludności albańskiej²⁸;</p> <p>3. aspekt społeczny interwencji NATO w Kosowie; podkreślenie braku poparcia dla reżimu S. Miloszevicia przez Serbów²⁹ i zadowolenia kosowskich Albańczyków z przebiegu interwencji³⁰;</p>

²³ Chodzi tu np. o oceny formułowane przez Edwarda Luttwaka (Centre of Strategic and International Studies), czy Roberta Kagana (Carnegie Endowment for International Peace), por.: D. Ruppe: *Lessons Learned from Kosovo War*, URL<<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/kosovo000414.html>>; J. Wouters: *Round One, Miloszevic*, URL<<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/whowinning990409.html>>; B. Starr: *What Price Stealth?*, URL<<http://abcnews.go.com/sections/tech/DailyNews/nighthawk990329>>.

²⁴ *Second Shame?*, URL<<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/kosovo000125.html>>.

²⁵ B. Starr: *Human Error*, URL<<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/embassy990520.html>>; *Now for the Reprimand, CIA Punishes Seven for Attack on Embassy*, URL<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/cia_embassy000409.html>.

²⁶ L. Cuen: *Harsh Allegations*, URL<<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/kosovo000607.html>>; J. Wouters: *Hollow Victory*, URL<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/kosovo_victory990611.html>.

²⁷ J. McWethy: *Anatomy of a Bombing Strike. A Closer Look at NATO's Military Campaign Against Yugoslavia*, URL<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/wnt990426_bomb_story.html>.

²⁸ M. Eddy: *Rape as War Weapon*, URL<<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/rape000321.html>>; M. Porath: *Fear and Faith at the Border*, URL<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/porathcamp_990403.html>; M. Porath: *America at Last*, URL<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/kosovo_njrefugees990507.html>.

Oddać trzeba jednak sprawiedliwość autorom, którzy oparli się nie tylko na relacjach poszkodowanych ale sięgnęli również po opinie ekspertów. Spośród przytoczonych na szczególną uwagę zasługuje głos Annethe Lyth (OSCE), które podkreśla niewspółmierność zjawiska gwałtów w Kosowie z wypadkami, które miały np. miejsce w Bośni Hercegowinie.

²⁹ Reporterom ABC News udało się odnaleźć na terytorium Jugosławii miejscowość Americ, w której to większość obywateli zadeklarowała co najmniej głęboką niechęć do reżimu S. Miloszevicia, a

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy zawartości witryny ABC News dotyczącej konfliktu w Kosowie.

W zestawieniu z relacjami ABC News obraz konfliktu ukazany w innych internetowych serwisach informacyjnych uznać można za mało pogłębiony i ograniczający się często do podania oczywistych faktów, bez tła wydarzeń choć jak już wspomniano powyżej opracowania te są przystępne od strony graficznej, a nawigacja bardzo ułatwiona. Nieobiektywnie wypadają w porównaniu z relacjami ABC News doniesienia CNN, które szczególnie wiele miejsca oświetlają problematykę czystek etnicznych, masowych mordów i innym działaniom represyjnym reżimu S. Miloszevicia. W doniesieniach stacji bez słowa komentarza pojawiają się opinie urzędników amerykańskiej administracji, czyli przedstawicielei jednej ze stron konfliktu, na temat rosnącej liczby ofiar, na temat dowodów masowych zbrodni strony przeciwnej³¹. Zdecydowanie lepiej wypada w świetle analizowanych materiałów internetowy serwis BBC. Posiada on wszelkie, wymienione powyżej zalety serwisu CNN (interaktywność, ciekawa forma graficzna, prosta nawigacja) oferując jednocześnie komentarze i analizy, a co ważniejsze codzienne doniesienia korespondentów, które podobnie, jak przekazy ABC News zawierają informacje niewygodne dla wszystkich stron konfliktu. Pewna ilość przekazów odnosi się krytycznie wprost do reżimu S. Miloszevicia³², ale nie zabrakło także materiałów krytycznych wobec poczynań (lub ich braku) NATO w Kosowie³³; dopuszczono też do opublikowania sondy, w której działania NATO oceniono

większość wypowiedzi była dość pozytywna na temat Stanów Zjednoczonych. Tekst ten budzi największe wątpliwości, co do obiektywizmu dziennikarzy, choć ostateczne wypowiedzenie sądów na jego temat byłoby nadużyciem, patrz: B. Redeker: *Little America. Serbs Say what They Think of U.S. Now*, URL<<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/Serbia991102.html>>.

³⁰ M. Porath: *Fear and Faith at the Border*, URL<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/porathcamp_990403.html>; M. Porath: *America at Last*,

URL<http://abcnews.go.com/sections/world/DailyNews/kosovo_njrefugees990507.html>.

³¹ *Extent of Kosovo war crimes as bad as feared, official says*, CNN 1999, June 27, URL<<http://www.cnn.com/WORLD/europe/9906/27/kosovo.war.crimes>>; *NATO air attack shifts, aims at violence inside Kosovo*, CNN 1999, March 27,

URL<<http://www.cnn.com/WORLD/europe/9903/27/nato.attack.07>>; *Clinton grilled on Kosovo, domestic policy*, CNN 1999, June 25,

URL<<http://www.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/06/25/clinton.newser/index.html>>.

³² A. Little: *Behind the Kosovo crisis*, BBC 2000, March 12, URL<<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/674056.stm>>; *Troops foil Yugoslav "terrorist attack"*, BBC 2000, September 19,

URL<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/newsid_932000/932560.stm>. Na szczególną uwagę zasługuje w tym kontekście zamieszczenie na stronie BBC artykułu *"The Killing of Kosovo"* i połączonego z nim aktywnym linkiem aktu oskarżenia skierowanego do Międzynarodowego Trybunału Zbrodni w Bylej Jugosławii, patrz: URL<<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/354561.stm>>.

³³ J. Marcus: *NATO's incomplete victory*, BBC 2000, March 16, URL<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/newsid_670000/671432.stm>.

zdecydowanie negatywnie³⁴. Doniesienia na temat czystek etnicznych, czyli temat często eksploatowany w wielu przekazach agencyjnych doczekał się w serwisie BBC szerokiego i wyważonego omówienia, co stanowi kontrast dla wcześniej wspomnianych doniesień CNN³⁵.

Witryny organizacji międzynarodowych

Wśród organizacji międzynarodowych szczególnie dobrze, jeżeli weźmiemy pod uwagę bazy internetowe, mają udokumentowaną swoją działalność agendy Organizacji Narodów Zjednoczonych. Na stronie Urząd Wysokiego Komisarza ONZ d/s. Uchodźców odnaleźć można wszelkie dane na temat fal ludności cywilnej opuszczających Kosowo³⁶. Dane dotyczą zarówno ludności albańskiej, uciekającej przed czystkami i nalotami, jak i Serbów uciekających przed prześladowaniami ze strony powracających do Kosowa Albańczyków. Strona zawiera informacje na temat miejsc pobytu uchodźców i warunków tam panujących. Interesująco przedstawia się także internetowa wersja magazynu poświęcona uchodźcom z Kosowa umieszczona na stronie UNHCR³⁷. Inną agendą ONZ, której witryna zawiera dużą bazę danych na temat Kosowa jest Misja Organizacji Narodów Zjednoczonych w Kosowie (UNMIK)³⁸. Jej dział informacji (*Division of Public Information*) zawiera raport poświęcony sytuacji w regionie (*Focus Kosovo*), który dla wygody użytkowników podzielono na kategorie tematyczne (1. Listy, 2. Kronika, 3. Przywódcy, 4. Prisztina, 5. Prawo, sprawiedliwość i bezpieczeństwo publiczne, 6. Sprawy socjalne, 7. Miasta, 8. Ekonomia, 9. Prasa, 10. Baza danych). Jednym z aspektów wojen w Jugosławii wspomniane powyżej zbrodnie wojenne, za które ich sprawcy są teraz stawiani przed Międzynarodowym Trybunałem d/s Zbrodni w byłej Jugosławii (*ICTY*). Instytucja ta również posiada swoją internetową witrynę³⁹. Została ona przygotowana w różnych wersjach językowych i podzielono ją na m.in. następujące działy: 1. Krótkie spojrzenie na

³⁴ Na 19 internautów biorących udział w sondzie (pochodzili z USA, Australii, RPA, Kanady, Szwajcarii, Ukrainy Rosji, Szkocji i Anglii, tylko dwóch oceniło ją pozytywnie, pozostałe zaś głosy były zdecydowanie negatywne. O ile sama wyniki ankiety, nie wspominając już nic o jej reprezentatywności mogą budzić wątpliwości, to fakt jej opublikowania zasługuje na pewno na uwagę, w sytuacji, gdy serwis informacyjny należący do państwowego nadawcy zamieszcza opinie tak niepochlebne dla właścicieli tegoż kanału. Patrz: *Has NATO's Kosovo campaign been a succes?* BBC 2000, June 19, URL<http://news.bbc.co.uk/hi/english/talking_point/debates/european/newsid_788000/788047.stm>.

³⁵ G. Partos: Q & A: *Counting Kosovo's dead*,

URL<<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/517168.stm>>.

³⁶ URL<<http://www.unhcr.ch>>.

³⁷ URL<<http://www.unhcr.ch/pubs/rm116/rm116toc.htm>>.

³⁸ URL<<http://www.unmikonline.org/>>.

³⁹ URL<<http://www.un.org/icty/>>.

ICTY, 2. Dokumenty, 3. Akty oskarżenia i procesy, 4. Publikacje trybunału, 5. Ostatnie dokonania, 6. Sędziowie. Poza tym na stronie jest oddzielny link do podstrony poświęconej wyłącznie procesowi S. Miloszevicia⁴⁰. Ciekawostką jest fakt, iż umieszczono tam pliki wideo i audio, również w kilku wersjach językowych. Strona tam ma jednak jeden mankament techniczny znacznie ograniczający jej wartość. Jej sposób skonstruowania powoduje, iż nawet przy dość wysokiej przepustowości łączy, dość dużo czasu pochłania ściągnięcie strony głównej, która jest przepustką do dalszej eksploracji. Kolejną witryną zawierającą ogrom informacji jest strona Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OSCE). Znajduje się na niej dział poświęcony misji w Kosowie (*OSCE Mission Kosovo*)⁴¹. W czterech głównych działach odszukać można informacje na temat działalności misji, organizowanych szkoleń, wyborów, praw człowieka. Poza tym jest dział poświęcony mediom, kwestiom prawnym oraz instytucjom niezależnym (np. Centralna Komisja Wyborcza, Kosowskie Centrum Prawa), nadzorującym proces demokratyzacji w regionie. Duży dział poświęcony misji w Kosowie znajduje się także na stronie internetowej Paktu Północnoatlantyckiego⁴². Poza podstawowymi informacjami na temat historii regionu i przebiegu konfliktu witryna zawiera dwa duże działy dokumentujące operację bombardowań (*Operation Allied Force*) oraz działania na lądzie (*Operation Joint Guardian*). Oba działy zawierają transkrypcje konferencji prasowych, które odbywały się dwa razy dziennie, mapy, pliki wideo i wysokiej jakości zdjęcia. Poza tym na stronie są linki do innych powiązanych witryn:

- *KFOR Online*
- *Allied Forces Southern Europe (AFSOUTH): Operation Joint Guardian*
- *United US Navy Operation Allied Forces*
- *Balkan Information Exchange*

Na stronie NATO znalazł się także raport Lorda Robertsona, Sekretarza Generalnego paktu na temat efektów działalności NATO w rok po rozpoczęciu nalotów ("*Kosovo One Year On: Achievement and Challenge*"). Na uwagę zasługują także materiały Genewskiego Centrum do Spraw Demokratycznej Kontroli nad Siłami Zbrojnym⁴³. Część z nich poświęcona jest kwestiom bezpieczeństwa w regionie oraz

⁴⁰ URL<<http://www.un.org/icty/latest/index.htm>>.

⁴¹ URL<<http://www.osce.org/kosovo/>>.

⁴² URL<<http://www.nato.int/kosovo/kosovo.htm>>; <http://wwwnato.int/kosovo/jnt-grdn.htm>;
<http://www.nato.int/kfor/welcome.html>.

⁴³ Geneva Centre For Democratic Control of Armed Forces (DCAF), URL<<http://www.dcaf.ch>>.

cywilnej kontroli na siłami zbrojnymi i siłami bezpieczeństwa. Witryny wymienione powyżej, zwłaszcza strony UNHCR, UNMIK, OSCE, DCAF zawierają materiały pokazujące w większości wypadków obiektywny obraz zdarzeń, wyważone relacje i raporty i trudno którąś z tych instytucji posądzić o stronniczość. Witryna paktu NATO i powiązanych z nią stron jest zaś przykładem tzw. białej propagandy. Wiemy kto jest nadawcą przekazów i jakie są jego cele i nie budzi też zdziwienia fakt, że NATO przedstawia własną wersję wydarzeń, tak jak robią to na swoich stronach władze Jugosławii. Pakt zamieścił na stronie materiały w wszystkich konferencji prasowych i odpraw dla dziennikarzy, próżno jednak szukać na nich informacji o niepowodzeniach paktu, a część publikowanych danych budzi zastrzeżenia⁴⁴. Najłatwiejsza jednak do rozszyfrowania pod względem intencji propagandowych jest dokumentacja fotograficzna działań. Zdjęcia zamieszczane na stronie pokazują, poza zdjęciami lotniczymi, głównie wiwatujące tłumy Albańczyków i zniszczenia dokonane przez siły serbskie.

Fot. 1,2,3. Kosowscy Albańczycy witający brytyjski i niemiecki kontyngent sił KFOR oraz zniszczenia dokonane przez serbskie siły bezpieczeństwa.

Źródło: <http://www.nato.int/kosovo/repo2000/>

Witryny instytucji państwowych i rządów.

Witryny należące do tej kategorii, traktujące o Kosowie to m.in. wymieniana wcześniej strona Departamentu Stanu USA⁴⁵, a także witryny Serbii i Czarnogóry⁴⁶,

⁴⁴ Chodzi tu głównie o dane dotyczące strat własnych paktu podczas Operacji Zjednoczona Siła.

⁴⁵ Na stronie Departamentu Stanu znaleźć można odnośniki m.in. do raportów na temat czystek etnicznych, patrz: *Ethnic Cleansing in Kosovo: An Accounting*. U.S. State Department Report, December 1999, URL<http://www.state.gov/www/global/human_right/kosovii/homepage.html#exe>, czy na temat sytuacji wewnętrznej w Kosowie (*Kosovo Update*. Released by Bureau of European Affairs, Office of South Central European Affairs, U.S. Department of State, Washington DC, March 1999, URL<http://www.state.gov/www/regions/eur/rpt_current_kdom.html>) oraz oświadczenia i dokumentację konferencji prasowych przedstawicieli m.in. Departamentu Stanu (Press Statement by James P. Rubin, Spokesman, 1999, April 16, *Secretary Albright's Address to the People of Serbia* URL<<http://secretary.state.gov/www/briefings/statements/1999/ps990416b.html>>). W sumie na stronie Departamentu Stanu uzyskać można dostęp do 1637 dokumentów.

⁴⁶ URL<<http://www.gov.yu>>.

serbskiego rządu⁴⁷, serbskich ministerstw spraw zagranicznych⁴⁸ i informacji⁴⁹, brytyjskiego ministerstwa obrony⁵⁰ oraz narodowych agencji wywiadowczych. Oficjalna strona Serbii i Czarnogóry zawiera podstawowe informacje na temat położenia geograficznego, zaludnienia, struktury demograficznej Jugosławii (w tym także Kosowa); ma więc charakter *stricte* informacyjny. Witryna rządowa skonstruowana jest podobnie; zawiera zapis konstytucji Serbii i Czarnogóry oraz rezolucji ONZ w sprawie Kosowa. Większość materiałów pochodzi z okresu od 1 stycznia 2001 roku. Cezura czasowa wskazuje, iż są to dokumenty odnoszące się do powojennej rzeczywistości Kosowa. W sumie jest to około 1000 tekstów, w których przeważa ton rozliczeniowy; głównie jest to tematyka zbrodni dokonywanych przez członków WAK na ludności serbskiej, praw Serbii do Kosowa i kwestii gospodarczych prowincji⁵¹. W podobnym klimacie informacje odnaleźć można na witrynach Ministerstwa Spraw Zagranicznych (ponad 4300 dokumentów odnoszących się do Kosowa) i Ministerstwa Informacji. Są to głównie materiały z lat 2002-2003 pokazujące zmianę optyki państw zachodnich wobec władz Serbii i Czarnogóry, często akcentujące rozczarowanie, czy to Stanów Zjednoczonych, czy personelu KFOR postawą albańskiej większości⁵². Interesujące materiały, także ze względów propagandowych, publikują na swoich stronach agencje wywiadowcze. Amerykańska Centralna Agencja Wywiadowcza umieściła na swoich stronach materiały na temat historycznych korzeni konfliktu⁵³ oraz coroczny raport poświęcony sytuacji na świecie zatytułowany „*CIA World Factbook*”, gdzie znalazł się rozdział poświęcony Jugosławii⁵⁴. Oba ze wspomnianych dokumentów mają raczej charakter

⁴⁷ URL<<http://www.serbia.sr.gov.yu>>.

⁴⁸ URL<<http://www.mfa.gov.yu>>.

⁴⁹ URL<<http://www.serbia-info.com/news>>.

⁵⁰ Witryna zawiera dział poświęcony kwestii Kosowa, URL<<http://www.kosovo.mod.uk>>.

⁵¹ Są to głównie doniesienia agencyjne wybrane pod kątem ich przydatności w przedstawieniu powojennej rzeczywistości Kosowa w pożądanym świetle; przestępstwa WAK: *Evidence on KLA crimes submitted*, URL<<http://www.serbia-info.com/news/2003-11/20/3320006.html>>; *Serbian judiciary organs to hand over KLA crime documents to UNMIK*, URL<<http://www.serbia-info.com/news/2003-11/11/331860.html>>; *Special prosecutor takes over investigations against leaders of former KLA*, URL<<http://www.serbia-info.com/news/2003-11/05/331772.html>>; kwestie prywatyzacyjne: *Privatisation in Kosovo possible only with Serbia's consent and participation*, URL<<http://www.serbia-info.com/news/2003-11/10/331852.html>>; *Kosovo Trust Agency continues illegal privatisation*, URL<<http://www.serbia-info.com/news/2003-10/28/331652>>.

⁵² Jako przykład można w tym miejscu przytoczyć przedruki z prasy europejskiej (np. *Suddeutsche Zeitung*), czy amerykańskiej (*The Washington Post*). Szerzej patrz: *Ministry of Information*, URL<<http://www.serbia-info.com/news>>.

⁵³ *Kosovo. History of Balkan Hotspot. Intelligence Report*. Office of DCI Integracy Balkan Task Force, June 1998, URL<<http://www.odci.gov/cia/di/products/kosovo/history.html>>.

⁵⁴ *CIA World Factbook, 1999*, URL<<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/sr.htm>>.

informacyjny, są obiektywne, choć powierzchowne. Natomiast niemieckie służby (Urząd Ochrony Konstytucji) co roku publikują raport na temat środowisk politycznych, grup religijnych i ugrupowań ekstremistycznych podlegających obserwacji⁵⁵. W wydaniu z 1999 roku znalazł się podrozdział poświęcony LPK (*People`s Movement of Kosovo Hashima Thaciego*), skrajnie lewicowej organizacji wspierającej od samego początku Wyzwoleńczą Armię Kosowa, i przeprowadzającej na terenie Niemiec zbiórki pieniężne, wśród kosowskich Albańczyków, na finansowanie WAK. Doniesienia zawarte w raporcie tej ostatniej instytucji, potwierdzają głosy krytyków WAK na temat niejasnych źródeł finansowania organizacji.

Witryny organizacji pozarządowych monitorujących media i organizacje wspierające media niezależne.

Organizacje zajmujące się monitoringiem mediów pełnią istotną rolę w gromadzeniu informacji na temat otaczającej nas rzeczywistości. Docierają bowiem często do przemilczanych lub odwrotnie, bardzo mocno nagłośnień wydarzeń. Informacje te są bardzo użyteczne w procesach badania zjawiska manipulacji informacją. Do kategorii tego typu organizacji z całą pewnością zaliczyć można nowojorską FAIR (*Fairness & Accuracy In Reporting*)⁵⁶ zajmująca się monitoringiem mediów i działalnością badawczą. W odniesieniu do wojny w Kosowie FAIR przygotowała ogromny zbiór artykułów i komentarzy na temat manipulowania informacjami przez największe amerykańskie media (gazety „*Washington Post*”, „*New York Times*”, „*Los Angeles Times*”, kanał informacyjny CNN) podczas trwania konfliktu. Są to artykuły np. na temat zatrudniania oficerów armii amerykańskiej z grupy operacji psychologicznych w charakterze redaktorów w newsroomach, na temat manipulacji wokół zbombardowania przez siły NATO ambasady ChRL w Belgradzie, wybiórczego traktowania problemu czystek etnicznych i wojennej propagandy USA. Materiały te mogą stanowić punkt wyjścia do głębszych analiz zjawiska manipulacji. Inną organizacją, która zajmuje się wspieraniem dziennikarstwa jest IW&PR (*Institute for War & Peace Reporting*)⁵⁷. IW&PR powstała w 1991 roku w Londynie. Platformą działania są programy szkoleniowe stworzone dla dziennikarzy z

⁵⁵ *Den Verfassungsschutzbericht 1999*. Bundesamt für Verfassungsschutz.

URL<<http://www.bmi.bund.de/>>.

⁵⁶ URL<<http://www.fair.org/>>.

⁵⁷ URL<<http://www.iwpr.net/>>.

różnych regionów świata, Bałkanów, Kaukazu, Azji Centralnej. Beneficjentami są dziennikarze pracujący w wymienionych regionach, którzy uczestniczą w szkoleniach, konferencjach i seminariach, grupach dyskusyjnych. Działalność IW&PR polega także na wymianie informacji i publikowaniu w sieci artykułów. Witryna organizacji funkcjonuje w pięciu językach. Jeżeli chodzi o wojnę w Kosowie to strona IW&PR zawiera serię interesujących artykułów na temat bardzo różnych aspektów konfliktu przygotowanych przez lokalnych dziennikarzy oraz działaczy na rzecz praw człowieka. O ile jednak na stronie *FAIR* większość materiałów jest bardzo krytyczna wobec mediów, zwłaszcza amerykańskich, o tyle w raportach *IW&PR* krytyczne podejście dotyczy również działań strony serbskiej⁵⁸. Podobną do wymienionych powyżej jest również witryna AIM (*Accuracy In Media*)⁵⁹. AIM założona została w 1969 roku w Waszyngtonie. Za cel stawia sobie odkrywanie prawdziwego przebiegu i sensu wydarzeń, przeinaczanych przez magazyny i stacje informacyjne. Internetowe archiwum AIM ma swoim zasobach sporą ilość informacji na temat roli mediów w dezinformowaniu obywateli. AIM ma najlepiej skonstruowaną wyszukiwarkę, która w bardzo precyzyjny sposób pozwala dotrzeć do poszukiwanych archiwaliów. W wyznaczonych ramach czasowych (1996-2000) witryna zawierała ponad 80 raportów i analiz na temat medialnego obrazu konfliktu w Kosowie. Większość z tych materiałów odnosi się krytycznie do mediów zachodnich⁶⁰. Inną organizacją, która publikuje na swoich stronach wiele kontrowersyjnych opinii na temat wojny w Kosowie jest IAC (*International Action Center*)⁶¹. Jest to organizacja antywojenna założona przez byłego Prokuratora Generalnego USA, Ramsey Clarka, jako jego wyraz sprzeciwu wobec interwencji USA i państw Europy Zachodniej w Iraku. Działalność IAC polega na monitorowaniu działań zwłaszcza władz USA oraz na zbieraniu relacji z mediów na całym świecie na temat toczących się konfliktów zbrojnych. Plonem działań IAC, jeżeli chodzi o Bałkany jest książka „NATO na

⁵⁸ T. Matic: *Kosovo: Crimes against Serbs investigated*,

URL<http://www.iwpr.net/index.pl?archive/bcr3/bcr3_200311_468_1_eng.txt>; N. Kandić: *The Lessons of Orahovac: The International Administration in Kosovo encourages violence against Serbs*, URL<http://www.iwpr.net/index.pl?archive/bcr/bcr_20000204_6_eng.txt>; *Kosovo Atrocity "Cover-up"*, URL<http://www.iwpr.net/index.pl?archive/bcr3/bcr3_20021223_ir_eng.tht>.

⁵⁹ URL<<http://www.aim.org/>>.

⁶⁰ R. Irvine, C. Kincaid: *The Iranian link to the KLA*, URL<http://www.aim.org/publications/media_monitor/1999/05/12.htm>; *N.Y. Times pledges a change*, URL<http://www.aim.org/publications/aim_report/2000/06b.html>; *Propaganda versus News*, URL<http://www.aim.org/publications/aim_report/1999/05b.htm>.

⁶¹ URL<<http://www.iacenter.org/>>.

Bałkanach”⁶², w której autorzy całego świata opisywali różne aspekty konfliktu w Kosowie. Książka ma swoją skróconą wersję elektroniczną, ale witryna IAC zawiera także wiele innych materiałów na temat całego procesu dezintegracji Federacji Jugosławii.

Lokalne agencje i magazyny informacyjne

Lokalne agencje informacyjne są nieocenionym źródłem materiałów do analiz i pozwalają spojrzeć na wybrane wydarzenie z różnych punktów widzenia. Na temat wojny w Kosowie i szerzej sytuacji na Bałkanach interesujące informacje znaleźć można na stronach serbskich (belgradzkie *BETA News Agency*⁶³, *Media Center Belgrad*⁶⁴, *Tanjug*⁶⁵), albańskich (*Kosova Live News Agency*⁶⁶, *Kosova Crisis Center*⁶⁷, *Kosova Information Center*⁶⁸, *Kosova News Agency*⁶⁹), macedońskich (*New Balkan Politics – Journal of Politics*⁷⁰) i obejmujących swoim zasięgiem całą Bałkany (*AIM – Alternativna Informativna Mreza*⁷¹, *Balkan Report*⁷², czy wspomniany wcześniej *Southeast European Times*). Ich witryny opracowane są na ogół w kilku wersjach językowych (najczęściej język ojczysty plus wersja anglojęzyczna, a wyjątek stanowi witryna AIM operująca w językach serbskim, chorwackim, albańskim, słoweńskim, macedońskim i angielskim) i zaopatrzone w wyszukiwarki pozwalające na szybkie dotarcie do poszukiwanych materiałów. Jako, że są to media lokalne, bardzo często dysponują informacjami, które nie są zamieszczane w mediach o ogólnoświatowym zasięgu, a co za tym idzie nie są znane opinii publicznej. Omówienie zawartości ich serwisów znacznie wykracza poza ramy objętościowe tego opracowania, zatem poniżej zamieszczone zostanie kilka uwag o ogólniejszym charakterze. Po pierwsze korzystanie z części z tych serwisów nastęrcza pewne trudności, jako że zwłaszcza witryny albańskie często skonstruowane są tylko w ojczystym języku (z czterech wymienionych dotyczy to trzech witryn), a część dodatkowo ma płatne archiwa; inne wspomniane witryny wypadają pod tym

⁶² NATO in the Balkans. Voices of Opposition. New York 1998.

⁶³ URL<<http://www.beta.co.yu/>>.

⁶⁴ URL<<http://www.mediacenter.org.yu/>>.

⁶⁵ URL<<http://www.tanjug.co.yu/>>.

⁶⁶ URL<<http://www.kosovalive.com/>>.

⁶⁷ URL<<http://www.albnet.com/index.htm>>.

⁶⁸ URL<<http://www.kosova.com>>.

⁶⁹ URL<<http://www.kosovapress.com>>.

⁷⁰ URL<<http://www.newbalkanpolitics.org.mk/>>.

⁷¹ URL<<http://www.aimpress.ch/index.htm>>.

⁷² URL<<http://www.balkanreport.com/>>.

względem, jako przyjaźniejsze w użytkowaniu. Odrębną kwestią jest dobór materiałów. W większości serwisów dobór materiałów jest twórczym zastosowaniem większości znanych w literaturze technik propagandowych. Obok informacji sprawdzonych pojawiają się doniesienia nieprawdziwe, przemilcza się fakty niewygodne dla nadawców komunikatów, a przekazywane informacje są „podrasowywane”, dzięki zastosowaniu dokumentacji fotograficznej. Zarówno doniesienia kosowskich Albańczyków, jak i Serbów są tymi grzechami skażone, a najobiektywniej wypadają w tym świetle serwisy ogólnobałkańskie, zapewniając dostęp do wielopłaszczyznowych analiz i komentarzy, a najpełniejszym z nich wydaje się serwis AIM. Zawiera on prawie 2500 różnych tekstów i analiz, z czego ponad 1000 opracowana jest w języku angielskim. Ich autorzy są z pochodzenia Albańczykami, Serbami, Czarnogórcami, Słoweńcami, tak więc prezentują oni najpełniejszą z możliwych paletę poglądów, a dodatkowo, co dla badań nad konfliktem w Kosowie jest niezwykle istotne, w archiwum znajdują się materiały publikowane od schyłku 1993 roku po dzień dzisiejszy.

Witryny instytucji i osób prywatnych

W procesie poszukiwania w Internecie materiałów na temat wojny w Kosowie, rola witryn prywatnych ma dość ograniczone, ale czasem istotne znaczenie. Problem sprowadza się do wiarygodności zamieszczanych na nich informacji. W związku z faktem, iż właściciel strony jest jednocześnie „dziennikarzem i redaktorem” w jednej osobie, materiały często mogą być stroniczne, czasem są zwykłym fałszerstwem. Równie często jednak zawierają bardzo dokładne dane, których próżno szukać w serwisach oficjalnych. W odniesieniu do konfliktu w Kosowie przydatne są zwłaszcza strony poświęcone np. technice lotniczej, zawierające dane porównawcze na temat sił państw NATO i armii jugosłowiańskiej, możliwości bojowych wykorzystywanych samolotów, niepublikowane nigdzie relacje pilotów NATO z nalotów na Jugosławię, czy np. na temat stosowania broni uranowej. Nawet, jeśli część z podawanych informacji jest trudna do zweryfikowania, lub ich wiarygodność budzi podejrzenia, to stanowią one ciekawy materiał porównawczy, zwłaszcza w konfrontacji z oficjalnymi doniesieniami. Poniżej przedstawionych zostanie kilka wybranych witryn dostarczających interesujących informacji na temat Kosowa. Jedną z najciekawszych

stron jest witryna „*Psywarrior*” byłego oficera armii amerykańskiej Eda Rouse’a⁷³. Były żołnierz oddziałów operacji psychologicznych (m.in. wymienianej często *the 4th Psychological Operations Group*) opracował witrynę stanowiącą kompendium wiedzy o operacjach psychologicznych i wojnie psychologicznej. Nie brak tam materiałów m.in. z podręczników armii amerykańskiej na temat praktycznych aspektów wojny psychologicznej, jest przebogata baza linków, ale najciekawszym elementem jest chyba najobszerniejsza w sieci baza wzorów ulotek kolportowanych przez armię amerykańską w czasie wojen w Bośni i Hercegowinie oraz w Kosowie⁷⁴. Strona bardzo aktualna i rzetelna w swojej wymowie, bez niedomówień i bez demonizowania. Inna witryną wartą zainteresowania jest oficjalna strona Diecezji Raszki i Prizenu serbskiego kościoła prawosławnego⁷⁵. Poza tematyką religijną na stronie umieszczono dwa linki do działów poświęconych historii regionu oraz powojennym cierpieniom ludności prawosławnej. Zawierają one ogromną ilość materiałów historycznych na temat dziejów Kosowa oraz bardzo obszerną dokumentację dotyczącą zniszczeń obiektów sakralnych, cmentarzy oraz zabytków mówiących o serbskim dziedzictwie Kosowa, dokonanych przez kosowskich Albańczyków oraz w czasie trwania kampanii „*Allied Force*”. Bardzo dokładna dokumentacja fotograficzna umożliwia zapoznanie się z dziejami Kosowa, natomiast strona nie pozostawia złudzeń, iż doboru materiałów dokonano tylko pod kątem krzywd narodu Serbskiego; kosowskim Albańczykom poświęcono tylko dział dotyczący zbrodniczej działalności członków WAK. Kolejną witryną poświęconą głównie prawnym aspektom konfliktu w Kosowie jest *University of Pittsburgh School of Law*. Zawiera ona bardzo obszerną bazę linków i dokumentów, z których ponad 5000 poświęconych jest konfliktowi w Kosowie⁷⁶. Mimo, że witryna została przygotowana w Stanach Zjednoczonych nie brak tam materiałów krytycznie oceniających uzasadnienie działań i sam przebieg interwencji. Spośród witryn polskich na uwagę zasługuje strona „Miłosierny Anioł”. Rażą może pewne niedoróbki warsztatowo-techniczne, ale jest to na pewno jeden z bardziej kompletnych serwisów anty-natowskich w kraju. Autorzy nie ukrywają swoich preferencji i już na stronie głównej znajdziemy informację komu witryna ta jest dedykowana: "W hołdzie najbardziej bohaterowskiemu narodowi świata, wszystkim ofiarom NATO-wskiego

⁷³ URL<<http://www.psywarrior.com>>.

⁷⁴ URL<<http://www.psywarrior.com/Kosovoleaflinks.html>>.

⁷⁵ URL<<http://www.kosovo.com>>.

⁷⁶ Kosovo & Yugoslavia: Law in Crisis, URL<<http://jurist.law.pit.edu/kosovo.htm>>.

barbarzyństwa i albańskiego terroru spod znaku „WAK” i wszystkim bohaterskim obrońcom Jugosławii oraz wszystkim prawdziwym przyjaciołom Jugosławii na całym świecie tę stronę dedykujemy”⁷⁷. Witryna zawiera dużą część materiałów, które opublikowane zostały w Polsce na temat Kosowa i odnoszą się do akcji NATO krytycznie. Są to materiały dotyczące działalności paktu na Bałkanach, gdzie już same tytuły działów (aNATOmia kłamstwa, Bandytyzm NATO, Zbrodnie amerykańskie, NATO- sojusz zbrodniarzy) sugerują nastawienie twórców. Część materiałów interesująca, a część budząca wątpliwości, chociażby ze względu na emocjonalne słownictwo. Bardzo ciekawa, choć również zaangażowana ikonografia oraz dokumentacja fotograficzna. W sumie witryna godna wykorzystania, choć z dużą ostrożnością.

Grafiki 1,2. Elementy antynatowskie w witrynie Miłosierny Anioł

Źródło: URL< <http://www.milosierny-aniol.most.org.pl/index1.html>>.

Podsumowanie

Dynamiczny rozwój masowej komunikacji i duża prędkość przesyłu danych powodują, iż rzetelna i pełna informacja jest bronią tak samo ważną, jak rakiety, czy samoloty. Jednocześnie jest oczywistym faktem, że państwa biorąc udział w konfliktach zbrojnych, starają się manipulować mediami w taki sposób, aby przedstawiany obraz wojny był, jak najbardziej dla nich korzystny. Odbiorcom informacji nie pozostaje w tej sytuacji nic innego, jak ciągłe konfrontowanie ze sobą różnych relacji. Internet jest ich nieocenionym źródłem. Niewielkie koszty związane z prowadzeniem własnej witryny pozwalają na zamieszczanie w sieci bardzo różnych relacji, a wprost gigantyczna liczba witryn stanowi zasobne źródło informacji. Sytuacja ta ma także skutki ujemne, gdyż bardzo duża ilość źródeł powoduje, że bardzo czasochłonne jest wyselekcjonowanie informacji wartych wykorzystania. Niebezpieczeństwo korzystania z tych źródeł wynika także z faktu, iż w niektórych

⁷⁷ URL< <http://www.milosierny-aniol.most.org.pl/index1.html>>.

wypadkach dysponenci informacji pozostają całkowicie anonimowi, co utrudnia odgadnięcie ich rzeczywistych intencji. Ostrożne z nich korzystanie pozwala jednak na gromadzenie ciekawego materiału, który zestawiać można w toku późniejszych badań z relacjami z innych źródeł. Zapewnia to możliwość obiektywnego badania i opisywania otaczającej nas rzeczywistości i spodziewać się chyba należy, iż rola Internetu w tej materii będzie ciągle rosła. Podsumowując informacje na temat materiałów poświęconych wojnie w Kosowie, zamieszczonych w Internecie, można pokusić się o kilka uwag o ogólniejszym charakterze.

W pracach, które poświęcone są mediom oraz w analizach traktujących o manipulowaniu obrazem konfliktów zbrojnych, korzystanie materiałów zamieszczanych w Internecie staje się wręcz nieodzowne. Sprzyjają temu następujące czynniki:

- powszechna możliwość korzystania z baz danych, określonych w tekście bazami linków, które stanowią klarowny i prosty w użyciu katalog źródeł,
- publikowanie informacji na bieżąco, 24 godziny na dobę, co pozwala wielu witrynom skutecznie konkurować, zwłaszcza z prasą,
- duża pojemność informacyjna pozwalająca na zamieszczanie w Internecie poza podstawowymi informacjami także pogłębionych analiz, serwisów fotograficznych, interaktywnych map, czy informacji o charakterze specjalistycznym (takich, jak np. dane o wyposażeniu i technice wojskowej).

Wracając jednak do pytań postawionych we wstępie do niniejszej analizy, jej przeprowadzenie umożliwi sformułowanie poniższych wniosków. Internet stanowi równoprawne źródło materiałów wobec źródeł „klasycznych” takich, jako dokumenty i opracowania. Żadna poważna instytucja nie może się obecnie obyć bez tego medium i materiały przedstawiane w czasie konferencji prasowych, briefingów, a także publikowane w zbiorach dokumentów znajdując szybko także swoją zdigitalizowaną wersję w Internecie. W związku ze wspomnianą powyżej pojemnością informacyjną często są to obszerniejsze wersje artykułów i raportów, a wszelkie serwisy operujące bazą fotograficzną, w chwili obecnej nie są w stanie obyć się bez Internetu.

Informacje zawarte na temat wojny w Kosowie mają charakter wielowymiarowy. Poza klasycznymi analizami na temat podłoża konfliktu i przebiegu działań, mamy możliwość konfrontowania na bieżąco informacji z różnych, często wrogich sobie stron. Witryny organizacji międzynarodowych i instytucji rządowych stanowią na ogół wiarygodne źródło informacji. Wreszcie istotną rolę w analizie

rzeczywistości opisywanej przez media stanowią instytucje pozarządowe i organizacje eksperckie, takie jak wspomniane powyżej *FAIR*, *IW&PR*, *AIM* czy *CAMERA*, monitorujące działalność mediów na świecie. Okazuje się zatem, iż podważanie wiarygodności większości materiałów publikowanych w sieci, jest mocno naciągane, i że obok witryn o znaczeniu *stricte* propagandowym, czy list dyskusyjnych nacechowanych fanatyzmem, bez trudu odnaleźć można i takie, które stanowią nieocenione źródło materiałów do dalszych analiz.

Łukasz Szurmiński